

mjeri upravljaju društvom« (str. 336). Smisao toga jest da ekonomske krize, imanentne kapitalističkim sustavima, generiraju nasilje, a u tom slučaju »upravljanje kroz zločin, sustav kaznene ekonomije i niza disciplinarnih tehnologija dobit će materijal za daljnje zahuktavanje« (str. 340). Porazno je to, zaključuje autor, da žrtveni jarci takve politike neće biti obuhvaćeni socijalnim mjerama za koje nema novca, nego smještajem u rastući zatvorski sustav »ili će im pod režimom probacije završiti postati vlastite kuće, pod pretpostavkom da ih uopće imaju« (str. 340). Autor knjigu završava očekivano pesimistično, Fuentesovom zbirkom priča *Sve sretno obitelji* koju ovaj, parafrazirajući Conrada iz *Srca tame*, završava riječima: »Nasilje, nasilje«.

Zaključno, nakon što sam uživao čitajući knjigu, pri čemu su se ispreplitali ogorčenost, strah, tuga ali i smijeh, izazvan autorovim znalačkim i grotesknim prikazivanjem pojedinih događaja, možemo reći da je riječ o iznimnoj politološkoj studiji s čvrstim filozofijsko-sociolojskim teorijskim apodiktikama proizašlima iz Foucaultova kategorijalnog aparata kojim se autor više od desetljeća bavi. Objektivizacija pojedinačnih i udruženih te osobito državom upravljanih nasilnih činova na razinu znanstvene analize pruža nam mogućnost čitanja ove iznimne studije koja nikoga ne može ostaviti ravnodušnim. Ako je ijedna knjiga izvršila deskripciju stanja u hrvatskom društvu, raskrinkala ga postavivši mu znanstvenu dijagnozu, onda je to Petkovićeva knjiga. Da je bila nominirana i dobila državnu nagradu za znanost ta nagrada knjigu, dakako, ne bi učinila boljom, nego samo nagradu vjerodostojnijom jer Petković, kritizirajući politiku suverene moći mimo države, državu ustvari normativno afirmira. To je još jedna od ironija koje zabavljaju čitatelje ove knjige. Knjiga je to koja se čita u dahu, no i bez daha ostavlja, stoga je osim učenjaka, osobito politologa, pravnika, filozofa i sociologa kojima je primarno usmjerena, preporučujem svim ljubiteljima krimića uz presudnu napomenu: likovi nisu izmišljeni i svaka sličnost s osobama i događajima nije slučajna!

Goran Sunajko

doi: [10.21464/fi38317](https://doi.org/10.21464/fi38317)

**Josip Oslić, Alojz Ćubelić,
Nenad Malović (ur.)**

Filozofija i teologija u kontekstu znanstveno-tehničke civilizacije

**Katolički bogoslovni fakultet
Sveučilišta u Zagrebu, Kršćanska
sadašnjost, Zagreb 2016.**

Pred čitateljem se nalazi zbornik radova *Filozofija i teologija u kontekstu znanstveno-tehničke civilizacije*. U zborniku, kako i sam njegov naslov želi istaknuti, govori se o odnosu i ispreplitanju filozofije i teologije unutar znanstveno-tehničke civilizacije. Naslov zbornika ujedno određuje temu sakupljenih radova u zborniku. U prilog tome govori i struktura sama sadržaja zbornika koja donosi priložene radove iz područja filozofije i teologije. Počevši ponajprije od općenite teme »Humanističke znanosti pred suvremenim izazovima«, preko »Epistemoloških previranja«, da bi se tematski došlo do »Filozofije i teologije« i na koncu zaokružilo s »Moralom i religijom«. Zbornik radova pokušava kroz tematske cjeline od općenitoga prema djelotvornom dati promišljanja o tome *kako i zašto* filozofije i teologije pred izazovima suvremene znanosti i tehnike.

Od polazišne točke zbornika »Humanističke znanosti pred suvremenim izazovima« problematika se razvija unutar navedenih naslova: »Quo vadis critica?«, »Filozofija i znanstveno-tehnička civilizacija«, »Ogled o tehnici: od Prometeja do nadčovjeka«, »Neurotehnološki okret: čovjek od slike Božje do slike neurona – i natrag«.

U prvom radu, autora Srećka Koralije, tematski se pokušava odrediti zadaća filozofije i teologije u kontekstu znanstveno-tehničke civilizacije. Filozofije i teologija imaju zadaću dati kritiku i kritički postaviti ljudsko promišljanje kada se obrađuju teme suvremenosti i znanosti unutar tehničko-znanstveno usmjerene civilizacije. Gdje ideš kritiko? Predočava se kao legitimno pitanje jer se i »Polazeći od ideje svrhovitosti i isplativosti određenog momenta, želimo pokazati da su *deposita scientiae, religiosus et fidei* nužno sadržana u okviru vječnosti i stvorenosti, a da filozofija i teologija ne negiraju materijalni, odn. tjelesni element čovječanstva, nego predstavljaju njegov *Endzweck* te prema tome

nisu u neslaganju sa znanstveno tehnološkim antinomijama« (str. 20–21). U doba ekonomske isplativosti i krize humanističkih znanosti opravdano se pitati o smjeru u kojem općenito ide kritika. Humanističke znanosti napadnute su od strane kapitalistički orijentirana društva i stoga označene kao neisplative i neproduktivne. U istom smislu područje humanističkih znanosti prolazi kroz svojevrsnu ekspanziju. »Skoro 40 % diplomiranih u humanističkim znanostima dolazi s velikih sveučilišta, a humanističke znanosti igraju centralnu ulogu na vodećim istraživačkim sveučilištima.« (str. 23). Usprkos žigosanju da su neproduktivne i neisplative, humanističke znanosti posjeduju potencijalnu moć oblikovanja kulture i mišljenja. U prilog tome ide i zaključna misao autora kako su filozofija i teologija: 1. Usmjerenе na odgojno-obrazovnu djelatnost (znanstvenika, ekonomista ali i ljudi općenito); 2. Ukazuju na pitanje i problematiku odnošaja smisla i svrhovitosti u kontekstu duha vremena; 3. Sudjeluju u stvaranju komplementarnosti znanosti i vjere i utječu na stvaranja ozračja integrativnosti znanstvenih disciplina; 4. Doprinosе razumijevanju suprotnih pozicija, čime se znanstvenika izvlači iz bezdana zaptvorenosti svjetonazora; 5. Kritiziraju postojeći socio-kulturni poredak društva i svijeta; 6. Doprinosе stvaranju određenog toposa komplementarnosti teorije i prakse; 7. Uvažavaju obrazovanje cijeloga čovjeka i promiču univerzalnu naobrazbu te cjeloživotno obrazovanje; 8. Ukazuju na potragu čovjeka za istinom, što objedinjuje prethodne točke.

Drugi rad, »Filozofija i znanstveno tehnička civilizacija«, autora Alojza Čubelića nadovezuje se na temu kritike i obveze zauzimanja stava s obzirom na znanstveno-tehničku civilizaciju. U kratkim crtama rad se dijeli na tri veće teme: 1. Filozofija i tehnika; 2. Ideja napretka. Napredak, njegovi elementi, utjecaj i kriza napretka; 3. Pedagoški izazovi. Pitanje znanstvene racionalnosti i pokušaj zauzimanja stava s obzirom na znanstveno-tehničku epohu. Polazišna točka razmatranja sastoji se od dva problema. Prvi se sastoji u razmatranju Hobbesova aksioma u temelju znanstveno-tehničkog društva koji glasi: »Spoznati neku stvar znači zapravo znati što se od nje može načiniti.« (str. 38) Drugi se problem veže na prvi i ukazuje na aspekt odgovornosti: »Je li čovjek moralno u pravu učiniti sve što je u mogućnosti znanstveno i tehnički ostvariti?« (str. 38). Unutar zadanih parametara, članak propituje odnos filozofije i tehnike. Filozofija se pokazuje kao ona koja mora propitati smisao i zadaću tehnike te dati određenje pojma tehnike uopće. U određivanju istog pojma, dominantnom se nameće ideja napretka koja je u temelju doživljavanja razvoja tehničko-

znanstvene civilizacije. Pod vodstvom napretka svijet se transformira. Međutim, hoće li se svijet transformirati na bolje ili na gore ovisi o čovjeku koji u njemu živi i zato se vrlo važnim treba doživjeti pitanje o pedagoškim izazovima. Filozofija, teologija, ali i ostale humanističke znanosti trebale bi se okrenuti analiziranju i proučavanju posljedica koje je znanstveno-tehnička civilizacija nametnula čovjeku i odgojiti čovjeka za transformaciju svijeta u skladu s čovjekovim bitkom.

Treći članak, »Ogled o tehnici: od Prometeja do nadčovjeka«, autora Franje Mijatovića, dovodi do kulminacije prethodna razmatranja. U razmatranju o prometejevskom čovjeku u odnosu na nietscheanskog nadčovjeka problematizira se tematika istinskoga odgojitelja čovjeka u vremenu tehnizacije, kiborgizacije, digitalizacije i planskog programiranja ljudskosti. Autor ukazuje na važnost reflektiranja o čovjeku stvaraocu vlastite sudbine, kao onoga koji uči i potom stvara. To razmatranje polazi od čovjekove potencije postajanja poput Prometeja, čije je znanje »pro-metere« (ili stavljanje pred(nešto), predviđanje). Čovjek znanstveno-tehničkog usmjerenja, s obzirom na prethodne teme, postaje svjestan vlastitih ograničenja, no stavljen je pred zid tehničke omniscencije čiji je ideal Super-man (kontrarno nadčovjeku). Nietzscheanski nadčovjek dolazi u sjeni tehnički usmjerena načina života kao prešutna pretpostavka, kao übermensch (nad-čovjek), onaj koji čovjek mora postati da bi se oslobodio spona tehničkih uvjetovanosti. I zbog toga u duhu odgoja čovjeka za bolje sutra valja navesti citat iz Nietzscheova djela *Schopenhauer kao odgojitelj* koji kazuje: »Tvoji će ti pravi odgajatelji i učitelji odati ono što je istinski prasmisao i osnovna tvar tvojeg bića, nešto što se apsolutno ne može odgojiti i naučiti, no što je u svakom slučaju teško pristupačno, svezano, zakočeno: tvoji odgajatelji ne mogu biti drugo do tvoji osloboditelji. A to je tajna svakog obrazovanja: ono ne daje umjetne udove, voštane noseve, oči s naočalima, naprotiv, ono što je kadro te darove samo je karikatura odgoja.« (str. 67)

Četvrti i posljednji rad u prvoj cjelini autora Saše Horvata nosi naslov »Neurotehnološki okret: čovjek od slike Božje do slike neurona – i natrag«. Cilj je članka ukazati na potrebu interdisciplinarnog dijaloga neuroznanosti, filozofije i teologije i ocrtati moguće smjernice tog dijaloga. Prema svome opsegu, posljednji je članak najsadržajjniji s obzirom na prethodne članke. Njegov prikaz bit će nešto sažetiji. Budući da je čovjek suočen s neurotehnološkom slikom čovjeka, valja se pitati o tome kako se čovjek doživljava. Uz napredak neuroznanosti i njoj sličnih tehnologija, čovjekov se doživljaj osobe svodi od slike

Božje do prilike neuronskih aktivnosti. U tome temelju valja priznati prednosti i nedostatke neuroznanosti i odrediti joj granice da bi se u interdisciplinarnom eteru naše filozofija, teologija, neurologija i sve srodne znanosti i dale odgovor o biti čovjeka. »Odgovor na pitanje 'tko je čovjek?' traži interdisciplinarni pristup, u kojem svaka znanost jasno pokazuje svoje granice i s tih pozicija pridonosi svojim znanjem« (str. 102) te je zbog toga važno proučavati i istaknuti teme i autore poput Vjekoslava Bajsića, rad papinske akademije znanosti, da bi se pokazalo kako je ostvarivanje dijaloga neuroznanosti i humanističkih znanosti moguće i poželjno. Posljednji rad u ovoj cjelini služi kao tematski uvod u sljedeću cjelinu.

U cjelini »Epistemoloških previranja« mogu se naći sljedeći članci: »Overcoming the Anti-epistemological Controversy, The Reconquest of the Authentic Comprehension of Reality«, »Philosophy as Conceptual Enrichment, and as Rationality Without Rationalism and Classical Foundationalism«, »Kritička analiza 'Reformirane epistemologije' Alvina Plantingea«, »Prošireni um. Pomicanje granica između uma i svijeta«.

Prvi članak, autora Marca Moschinija, donosi osvrt na pitanje o svijesti i doživljavanju realnosti. Bujnost i višedimenzionalnost ljudske svjesnosti ne može se reducirati samo na forme znanja. Drugim riječima, ljudska se svijest mora sagledavati u perspektivi koja ne uključuje samo gnozu nego se uz gnozu mora govoriti o razinama svjesnosti. Biti čovjekom može značiti biti svjestan svojih stanja svjesnosti uz orijentaciju k drugim mentalnim i tjelesnim stanjima, zbog čega je potrebno ustanoviti koncepciju kritičkog ontologizma.

Članak autora Bojana Žalca nastoji pobuditi interes za koncept filozofije kao dušobrižništva. Filozofija mora voditi brigu o sugovorniku, o njegovim problemima, patnjama, preporima i ponuditi mu konstruktivna rješenja u pojedinim konfliktnim životnim situacijama. Filozofija postaje ona koja nudi konceptualna rješenja, obogaćuje osobu i nudi racionalnost bez racionalizma naspram okova klasičnog fundacionalizma. Filozofija, prema autoru rada, ima dva temeljna cilja: a) uvođenje novih koncepata i konceptualnih distinkcija te njihovu primjenu; b) provjeravanje načina čovjekova razmišljanja. S obzirom na racionalizam, pozitivizam i scijentizam u kojima se govori »kako se odgovori na sva pitanja mogu dati razumom« (usp. str. 135) i »kako su svi čovjekovi razgovori i vjerovanja osim onih znanstvenih iracionalni te zbog koga besmisleni i nevažni« (usp. ibid.). Filozofija mora biti ta koja će raskrinkati praznovjerja i razoriti iluzije i tako doprijeti do čovjeka ko-

jemu se obraća, da bi on zauzeo stavove koje formira i s obzirom na iste dao odgovor na vjere i života.

S obzirom na temu prethodnog članka, rad Danijela Tolvajčića i Hrvoja Šijka nastavlja proširivati teme vezane uz razmatranje o vjeri i zauzimanja stava s obzirom na klasični fundacionalizam. Govori se o kritičkoj analizi »reformirane epistemologije« kod Alvina Plantinga. Budući da se produbljuje misao filozofije religije kod Plantinga, u tezi se nalazi mogućnost govorenja o Bogu. »Kako je moguće govoriti o Bogu, s obzirom na različiti fundament?«. Prema autorima, da bi se moglo adekvatno govoriti o Bogu, namjesto pozicije klasičnog fundacionalizma, Plantinga poseže za »reformiranom epistemologijom«. Odnosno, Plantinga proširuje shvaćanje A/C modela i tako daje kritiku shvaćanja vjerovanja u Boga. Osjet za božansko u temelju je čovjekova odnosa s obzirom na vjerovanje jer se s osjećajem za nadnaravno dolazi do opravdavanja pozicije s obzirom na vjersku doktrinu. Pitanja o vjeri postavljaju se u odnosu prema kritici fundamenta i traženju izvornoga čovjekova shvaćanja istine vjere što »nas navodi da postavljamo opet stara, ali i neka nova pitanja« (str. 161).

Posljednji članak ove cjeline, prema kontekstu sadržanom u njemu, odstupa idejno od tema prethodnih članaka, no ostaje unutar epistemološke tematike. Radi se o članku, autora Nenada Malovića i Ivane Bošnjak, koji govori o propitivanju percepcije doživljaja svijeta u razlikovanju između utjelovljene, situirane i proširene spoznaje, od kojih »prva označava postojanje uma u cijelom tijelu, a ne samo u centralnom živčanom sustavu. Druga pretpostavlja da su za određene kognitivne procese potrebni određeni uvjeti iz okoline ili socijalna pozadina« (str. 164). Samo treća, proširena spoznaja, »govori o dinamičnom partnerstvu um-tijelo-svijet, što omogućuje promatranje mentalnih stanja i kognitivnih funkcija izvan kože organizma« (str. 164). Sagledavanje spoznajnog procesa kao proširenog, u kojemu sudjeluju ljudski um i svijet oko njega u interakciji, omogućuje razumijevanje čitava čovjeka kao onog koji kreira svijet umom (voljom, htjenjem i intencijom), ali i tijelom, pomoću uporabe alata (ruku i ostalih pomagala). S obzirom na tendiranje k filozofiju uma i istraživanju tajna mozga, proširena umna spoznaja može poslužiti kao spona između filozofije, teologije i srodnih disciplina, preko čega bi se moglo doprijeti razumijevanju čovjeka kao cjelovitoga bića duše, duha i tijela.

Slijedi tematska cjelina »Filozofija i teologija« koja sadržava članke sljedećih naslova: »Die Probleme der Theologie mit der Philosophie«, »Od 'filozofske teologije' do

kršćanskoga filozofsko-teološkog učenja», »Neinkarnacijska kristologija – kap (filozofije koja je prelila čašu (teologiji)?«, »Dodir pogleda i tajna slike – filozofija pogleda i teologija slike«

Ako je vjerovati činjenici kako se studirajući filozofiju gubi razum, a studirajući teologiju gubi vjera, prvi članak oduševljava pokušajem sinteze vjere i razumnosti. Problemi teologije s filozofijom, od »ancille theologiae« do enciklike »Fides et ratio« suštinski je problem članka, a ujedno i problem teologije s filozofijom. Filozofija je teologiji odavno bila »samo« alat za tumačenje teoloških očitosti, dok se teologija uvijek oslanjala na »posjedovanje istine«. Kada se dogodio obrat prema subjektu (kantovski) i s obzirom na to da je teologija zamijenila mjesta s filozofijom, počela je borba za tumačenjem istine. Tko je u pravu tumačiti istinu? Je li u pravu filozofija ili teologija? Kao odgovor, »Fides et ratio« nudi srednji put. Filozofija i teologija dva su krila istine (str. 182). U izgladivanje odnosa filozofije i teologije, zbog mogućnosti gubitka razumnosti i vjere, valja upozoriti na to da, ukoliko se ne želi izgubiti razumnost i vjera, utoliko teološka spoznaja istine i filozofska refleksija o istinitome moraju ugledati na osobu Isusa Krista. Razumska refleksija o istini i teološka istina objedinjuju u osobi Isusa Krista, pravoga Boga i pravoga čovjeka u kojemu razum i vjera nisu u sukobu, nego u komplementarnosti s obzirom na njegovo čovječstvo.

Članak autora Ivana Karlića nastavlja se na temu razumijevanja istina vjere. Kao što naslov članka otkriva, govori se o postupnom asimiliranju »filozofske teologije« u kršćansko filozofsko-teološko učenje. S time, autor želi ukazati na važnost odnosa filozofije i teologije. Zbog toga je »središnja tematika ovoga priloga: povijest odnosa i povezanosti između filozofije i teologije, koji su uvijek bili snažni i čvrsti, ali i osjetljivi, budući da su ova dva znanstvena područja usko povezana i upućena jedno na drugo« (str. 205). U određenijem smislu, autor se usredotočuje na antičko razdoblje i razdoblje srednjega vijeka. Od antičkog iskustva božanskog i »filozofske teologije« koja je postavila filozofske temelje promišljanja o »nečemu iznad«, sve do kršćanske recepcije filozofije kao one bez koje se ne može govoriti o božanskom, događa se ispreplitanje razumnosti i vjeroispovijesti jer činjenično razum i vjera nailaze na podudarne teme. Uspriješ sukobljavaju znanosti i vjere, valja se okrenuti osjećaju zdrave razumnosti. Razumnost nije u protivnosti s vjerovanjem, nego je prožima. Filozofija i teologija tvore jednu filozofsko-teološku cjelinu, a ne dva odvojena puta k spoznaji istoga.

Treći rad autorice Ive Mršić Felbar donosi pogled na filozofiju religije Johna Hicka. Autorica daje kritiku Hickove neinkarnacijske kristologije. Neinkarnacijska kristologija je upravo to: negacija inkarnacije Isusa Krista, odnosno ona je pokušaj tumačenja Kristove inkarnacije kao metaforičke istine, što se s gledišta katoličke kristologije smatra nedopustivim. U radu se pokušava pokazati kako se kroz kritiku Hickove pozicije može razmotriti o ulozi metafore kada se govori o kristologiji. Hickova je metafora Kristova utjelovljenja redukcioniistička i neinkarnacijska i proizlazi iz pluralističke tradicije koja želi postati prihvatljiva svim religijskim tradicijama. S obzirom na tu poziciju kršćanska kristologija koristi metaforu, ali ista metafora nije bez ispraznoga značenja, nego govori dio istine. Metafora u tom smislu iskazuje dio zbiljnosti. Krist je pravi Bog, pravi čovjek, Riječ utjelovljena.

»Dodir pogleda i tajna slike – filozofija pogleda i teologija slike« članak je koju pokušava vratiti izvorno promišljanje o značenju »dodira slike«. »Dodir slike« jest opis mogućnosti pogleda ili slike da takne dušu. Drugim riječima, u doba virtualnoga svijeta i digitalizacije, kada je ljudsko oko suočeno sa slikom slike i prikazama, ono gubi kontakt s biti slike. Slika bi trebala dirati dušu onoga koji je gleda. U tom smislu slika je psiho-taktilna ili *psycho-podia*, u opreci sa suvremenom medijsko-vizualnom industrijom u kojoj slika nije ništa drugo doli iluzija s kojom se vara oko. Izvorno značenje slike i pogleda, preko interpretacije Ivana Illicha i Jeana Baudrillarda, vraća se gledanju kao akciji s kojom se dodiruje duša sugovornika u smislu *custodia oculorum*.

Posljednja tematska cjelina zbornika obuhvaća teme iz religije i morala. Članci su sljedećih naslova: »Moralnost i religija«, »Pogljajnov kršćanski personalizam«, »Raziskovanje religije v sodobnem svetu: filozofija, znanost in religija«, »Religija u filozofiji Jürgena Habermasa«.

Već u prvom članku autorice Aleksandre Golubović određuje se smjer i tematika poglavlja. »Moralnost i religija« – od etike kao morala do promišljanja o obvezi moralnosti. S obzirom na izvor, moralnost se može promatrati u dva vida: moralnost koja proizlazi od Boga i moralnost koja je neovisna o Bogu. Bez obzira na to, moralno djelovanje i moralan osjećaj obuhvaćaju širok raspon tematika, od smisla života, rada, religioznosti, socijalna ponašanja, religioznosti i osjećaja za Božansko. Autoričin cilj bio je pokazati prednost moralnosti koji proizlazi od Boga, s obzirom na druge pristupe. Čovjek kao moralno biće susreće se s izazovima moralnosti. Bog kao

izvor moralnosti pogoduje čovjekovoj poziciji. Čovjek, kao religiozno biće usmjereno na transcendentno, upućen je na Boga koji je izvor svega dobra. S obzirom na to postoje brojni prigovori, zbog čega se problematičnim nameće govor o kriterijima moralnosti. Za tematiku autoričina rada bitno je naglasiti odnos između morala i religije gdje: »moral podrazumijeva religiju« i »moral podržava religiju«.

Sljedeći rad, »Poglajnov kršćanski personalizam«, donosi pregled života i rada Stjepana Tomislava Poglajena i njegov doprinos razvoju kršćanskoga personalizma. Zahvaljujući svojem životnom putu, Poglajen razvija ideju kršćanskog personalizma koji se odražava u njegovu životu i djelovanju. Poglajen postaje anđeo Slovačke pod njemačkom okupacijom i uspijeva organizirati život slovačke Crkve i očuvati vjeru naroda usprkos progonima njemačkih vlasti. Još i prije, Poglajen se zalaže za promociju personalizma člancima objavljenima u časopisu *Glasnik Srca Isusova i Marijina* te kao urednik časopisa *Život* . Najpoznatija mu je propovijed *Kralju vjekova kojemu sve živi* i spis *Temeljni obrisi ljudskog poretka* u kojima naglašava zauzetost za čovjeka i upozorava na vrijednost Osobe kao polazišne točke kršćanstva. Osoba je za Poglajena integrativna cjelina, središnja i izvorna stvarnost ljudskog društva, opće vrijedna, neposredna i normativna mjera svakog ljudskog poretka, želi li se da bude ljudski (usp. str. 298).

Rad Janeza Juhanta razvija tematiku istraživanja religije u suvremenom svijetu s naglaskom na nekoliko tema. Prvotno, govori se o simboličkom temelju religioznosti. Simboličnost je crta poveznica razlikovanja religije i kulture i osnovni oblik čovjekove komunikacije. Simbolima se opisuje i označava religiozno i transcendentno. Sa simbolom u temelju, problematika se nastavlja na odnos i problematiku religije i znanosti, od srednjega vijeka do današnjih dana. Od poimanja religije do izopačenosti religioznoga, autor daje prikaz transformacije doživljavanja osjećaja za religijsko koji se bori s moderno-tehnološkim shvaćanjem znanstvenosti. »Religio« kao odnošaj prema svetinji s vremenom potpada pod monopol totalnih sistema i ideologija koje svetim smatraju profano. Zbog toga, rad nastoji ponuditi refleksiju na suvremene političko-vjersko-ideološke sukobe u čijim je temeljima shvaćanje religioznosti.

Posljednji u nizu članaka u zborniku jest članak Mile Babića »Religija u filozofiji Jürgena Habermasa«. Donosi pogled na Habermasovu intervenciju u problematiku odnosa prosvijećene spoznaje naprema religijskom iskustvu. »Jürgen Habermas nastoji prevladati tu isključivost tako što zahtjeva da i religija i

prosvjetiteljstvo budu kritički prema samima sebi, da se podvrgnu sudu kritičke refleksije, odnosno da reflektiraju o svojim granicama.« (str. 329). Habermasova pozicija je ona intersubjektivnoga uma u kojemu pojedinačna spoznaja izlazi ususret subjektu i oslanja se na medij u kojemu su svi odgovorni za stvaranje slike svijeta. Upravo zato što su ljudi različiti, moraju jedni od drugih učiti jer se vjera i znanje ne mogu svesti jedno na drugo (str. 245). Habermasova pozicija pomiruje racionalan um i »religioznu« spoznaju.

Zbornik donosi radove različita sadržaja i time doprinos istraživanju izrazito zahtjevne problematike koja je sadržana u naslovu zbornika. Naravno, zbornik ne može obuhvatiti cijelu problematiku filozofije i teologije u kontekstu znanstveno-tehničke civilizacije, no može doprinijeti rasvjetljavanju iste problematike i ukazati na potrebu proučavanja iste. Sabrani radovi svjedoče idejama i problemima s kojima se suočavaju filozofija i teologija. Te su ideje i problemi aktualni i o njima treba govoriti i pisati da bi se problematika riješila, a ideje ostvarile. U rukama čitatelja, koji traži odgovore na predstavljene teme, ovaj zbornik radova može poslužiti kao još jedna stepenica prema razumijevanju »filozofije i teologije u kontekstu znanstveno-tehničke civilizacije«.

Filip Martin Svibovec

doi: [10.21464/fi38318](https://doi.org/10.21464/fi38318)

Matjaž Potrč

Pojave i psihologija

Fenomenološki spisi

Lara, Zagreb 2017.,
prevela Ksenija Premur

U siječnju 2017. okončan je tisak spisa čuvenog slovenskog filozofa, autora više od 240 radova, Matjaža Potrča, naslova *Pojave i psihologija (fenomenološki spisi)*, objavljenog u nakladi izdavačke kuće Lara iz Zagreba. Djelo je originalno objavljeno sada već davne 1995. te smatram da je domaće čitateljstvo istinski privilegirano i počašćeno odlukom nakladnika Lara da ga prevede na hrvatski te ga učini dostupnim ovomjesnom čitateljstvu. Djelo je svojevrsan oštromni analitički pre-